

PAROHII, BISERICI ȘI PREOȚI DIN PROTOPOPIATUL GRECO-CATOLIC AL BISTRIȚEI LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA

SIMION RETEGAN

Nu s-a scris la noi nimic în ultimele decenii despre biserica sătească, fie ea ortodoxă sau greco-catolică, cu toate că instituția ecleziastică a avut un rol atât de mare în viața comunității rurale românești. Oricât de umilă ar fi imaginea bisericii de lemn a satului românesc transilvănean abia deziobăgit, ea reprezintă o realitate omniprezentă a vieții țărănești, simbolul sau chiar inima ei. Mai veche și mai bine înfiptă în sol decât curia proprietarului feudal, mai veche și mai importantă decât casa judeului, mai veche decât școala care începe să se ridice în această vreme în umbra și sub oblăduirea ei, ea îndeplinește, deopotrivă, funcții sacre și funcții profane fără de care viața nici nu poate fi concepută. Cum am putea într-adevăr înțelege existența chiar a celei mai mici, mai sărace, mai izolate colectivități umane fără biserica în care se oficiază liturghia, suprema rugăciune publică, în care se încheie căsătoria tinerilor perechi, se botează copiii, se pomenesc morții, se iau cele mai importante hotărâri privind obștea sau individul? Tot astfel, preotul sătesc, figura atât de familiară a „popii“, ortodox sau unit, care trăiește din birul și taxele sătenilor, care ară, sapă, seceră alături de poporeni săi, este, desigur, în primul rând, un slujitor al altarului, un duhovnic sufletesc, dar întrupează, în același timp, un sfătuitor, un model de comportament și uneori chiar un conducător al colectivității. Nu este astfel de mirare că pînă tîrziu, aproape de zilele noastre, în graiul țaranului român din Transilvania biserica este denumită aproape întotdeauna cu apelativul de maică, iar preotul cu acela de părine.

Iată de ce o privire, chiar și fugitivă, asupra bisericii sătești și slujitorilor ei este necesară atât pentru realitățile sale interne cît și pentru întregul ansamblu uman pe care-l putem întrevedea în spațele ei. La rîndul lui, cazul protopopiatului greco-catolic al Bistriței asupra căruia ne-am oprit, poate constitui, peste toate deosebirile zonale și locale care caracterizează istoria rurală, un prim reper pentru întreg nordul Transilvaniei, dominat cum se știe, de confesiunea greco-catolică. Care, este, așadar, mărimea parohiilor unite bistrițene? Care era, înfățișarea, înzestrarea interioară, dotarea funciară a bisericilor? Care era formația intelectuală, situația materială, poziția socială, modalitatea de instituire a preoților?

În 1856, la înființarea Episcopiei unite a Gherlei din care va face parte, protopopiatul Bistriței cuprindea 20 de parohii și 9 așa-numite filii sau filiale, cu o populație totală de 10.503 suflete. Situate în comitatul Dăbica și în districtul Bistriței, aceste parohii sînt, în general, de proporții foarte mici: 2: Țigău și Siniacob, sub 200 de suflete, 5: Bîrla, Domnești, Nețeni, Sărățel și Șoimuș sub 300 de suflete, ceea ce înseamnă 50 de familii; 4: Lunca, Herina, Sărata, Șirioara sub 400; 4: Arcalia, Chiraleș, Feleac și Ruștior cu 4—600 locuitori și numai 4: Măgheruș, Sebișu de Sus, Cristur-Șieu și Ardan cu 610, 729 780, 905 locuitori. Singură parohia Bistriței avea în 1867 un număr de 2010 locuitori, așadar 500 de familii¹. Cele

¹ Șematismul veneratului cler a nou înființatei diecese greco-catolice a Gherlei pre anul de la Christos 1867, p. 100—106.
(În continuare Șematism Gherla...)

mai multe din aceste parohii se suprapun unor sate românești de sine-stătătoare, câteva reprezintă comunitățile române din satele mixte, fie româno-săsești, (Arcalia, Domnești, Herina, Măgheruș și Siniacob), fie româno-maghiare (Sărata, Țigău și Feleac), iar satul Birla cuprinde atît o parohie greco-catolică cît și una ortodoxă, aproape egale ca mărime, fiecare cu biserica sa.

Cît privește cele 9 filii, acestea sînt reprezentate de minusculele comunități greco-catolice ale familiilor românești așezate în satele săsești. Astfel, parohia Bistriței avea 5 filii : Vișoara, Unirea, Jelna, Pintic și Ghinda cu cîte 50—130 gr.-cat., Herina 2 : Lechința (85 gr.-cat.) și Tonciu (11 gr.-cat.) Năgherușu 1 : Crai-nimăt (27 gr. cat.), Nețeni 1 Albeștii Bistriței (56 gr. cat.)².

După 45 de ani, la 1900, prin cîteva contopiri, numărul parohiilor este de 16 cu o populație de 10.885 gr. cat.³.

Toate aceste parohii, inclusiv Bistrița, aveau în 1856 biserici obișnuite de lemn, „biserici iobăgești“, ridicate, cele mai multe, în conjunctura favorabilă de la începutul secolului, din timpul războaielor napoleoniene, cînd prețul cerealelor și animalelor a crescut exorbitant, cînd s-au construit de fapt și cele mai multe curți nobiliare din Transilvania. Mai vechi decît această perioadă erau bisericile din : Nețeni (1719), Chiraleș (1750), Lunca (1770) și Bistrița (1790). Mai noi erau cele din Cristur-Șieu (1825), Birla, (1827) și Arcalia (1840). Ridicate, în general, pe cîte o înălțime, joase, întunecoase, sărăcicioase, dimensionate la nivelul unei case țărănești de care se diferențiază doar prin plan și printr-o timidă turlă pentru clopote, ele devin, prin creșterea populației, cu totul neîncăpătoare. Mărturiile contemporane relatează adesea că credincioșii nu puteau îngenunchea, preoții nu puteau cădelnița, potrivit canoanelor, iar la sărbătorile Paștelui și Crăciunului, o mare parte a oamenilor erau siliți să asculte liturghia afară, în fața ușii și feres-trelor.

² *Idem.*

³ Țigău devine filie a Chiraleșului. Sărătelul a Sărătei, iar Șirioara și Siniacob ale Cristur-Șieului; *Sematism, Gherla*, 1900, p. 127—135.

Dacă aceasta era situația în sate, ne putem închipui ușor ce era în orașul Bistrița. Este suficient să cităm cîteva fraze din memoriul prin care, în 1860, în momentul relaxării politice de la începutul perioadei liberalismului austriac, cînd românii din Bistrița cereau împăratului să le acorde biserica și mănăstirea minorităților care stăteau pustii în timp ce comunitatea lor se înghesuia în vechea sa biserică de lemn din afara zidurilor orașului. Ce adincă amărăciune respiră cuvintele protopopului Ioan Maier, atunci cînd descrie sentimentul de injustiție pe care el îl trăiește în timpul marilor sărbători, văzînd această biserică goală. Iată ce scrie el : „...ce soarte are biserica aceasta de tot minunată, carea cîndva cu mare sudoare și multe mii rădicîndu-se și zidîndu-se, acum e părăsită de fiii săi și stă aici pe marginea orașului ca una maică săracă și lipsită de fiii săi. Ce minte au oamenii ? Una biserică scumpă ca aceasta să nu o folosească ? Să nu afle ocasiunea a-i da iară viață spre lauda și mărirea lui Dumnezeu, spre carea cîndva au fost din pulbere rădicată și de atîtea veacuri de ani de mai multe vifore păstrată și de totăla stricăciune scutită. Frățietate ! Egalitate ! Iubire creștinească ! Noi cu toții cu una gură vă mărturisim, dar cînd va veni împărăția voastră ? Această biserică stă pustie ca una mamă fără fii, fără mîngăiere și ca una vie nelucrată, pustiită și necultivată, iară românii de aici, cu numărul de 1600 abia au una colibă veche de lemn, afară de oraș, în care adorează pe Tatăl din cer.“⁴

Ne-am fi așteptat în epoca de după revoluție cînd ștergerea robotelor iobăgiei a ameliorat condiția economică a lumii rurale, cînd sentimentul demnității sociale devine tot mai puternic, să asistăm la înlocuirea vechilor biserici de lemn cu construcții noi de piatră, cum se întîmplă în zeci și zeci de sate românești mai mari transilvănene. O mișcare de înnoire eclesiastică se resimte într-adevăr și în această zonă, dar, grevată de un potențial demografic și economic foarte precar, ea se desfășoară mai degrabă în cadrul aceleași arhitecturi tradiționale de

⁴ *Arh. St. Cluj*, F. Ep. gr.-cat. Gherla, 1860—1490 (în continuare ASC, F. Gherla).

lemn decît a celei noi de zid. Pînă la 1900 își ridică biserici noi, tot de lemn, parohiile : Sebișu de Sus (1855), Sărățel (1868), Herina (1872), Ruștior (1880), Ardan (1884), Nețeni (1890), Lunca (1899) și filia Lechința (1897) și abia două comunități greco-catolice sînt în măsură să edifice, cu prețul unor mari sacrificii, biserici de piatră : Măgherușul în 1879 și Șoimușul în 1885⁵. Pentru aceste comunități mici și sărace, chiar și aceste noi construcții de lemn, ridicate în general pe locul vechilor biserici, reprezentau un efort greu, resimțit de întreaga colectivitate, de la cea mai bogată pînă la cea mai săracă familie. La fel ca și în cazul bisericilor de zid, ele cer autorităților scutirea de obișnuitele munci la drumurile publice sau contractează împrumuturi fie pentru plata materialelor, fie pentru cea a meșterilor. Vedem astfel Sărățelul, în 1869, silit să vîndă Lechinței săsești cu 600 fl. o slatină a bisericii sale, pentru a-și putea termina noua construcție⁶.

Cît privește pe românii din Bistrița, ei reușesc, în cele din urmă, împotriva voinței guvernului de la Budapesta și a magistratului orășenesc, să cumpere în 1895, cu 35.000 fl. biserica minorităților, în timpul și cu sprijinul direct al episcopului Ioan Szabo al Gherlei, care a călătorit în acest scop de mai multe ori la Roma și la Budapesta⁷.

Inzestrarea interioară a tuturor acestor biserici este în linii mari aceeași. Există un minimum indispensabil pe care-l regăsim pînă și în cele mai mici și mai izolate comunități : cărțile liturgice obligatorii : *Evangeliarul* și *Liturghierul*, păstrate pe masa altarului, *Mineiul*, *Molitfelnicul*, *Apostolul*, *Cazania*, *Octoiul*, *Psaltirea*, *Triodul* și *Catavasierul* (cărțile corale), păstrate în strana cantorului, cărora li se adaugă cîteva vase simple de cult, un *Antemis*, două sau trei rînduri de veșminte, cîteva cruci, icoane și prapuri, unul sau două clopote. În biserică se păstrează, de asemenea, nelipsitele matricole de nașteri, căsătorii și decese, iar cîteodată și un „protocol al poruncilor“

în care preotul trebuia să copieze toate circularele episcopale.

Mai mici sau mai mari, mai vechi sau mai noi, de lemn sau de piatră, toate aceste biserici au un anumit patrimoniu funciar, anumite drepturi colective și, de cele mai multe ori, mici sume de bani. Oricît de modeste erau aceste bunuri, în comparație cu averile bisericilor catolice, luterane, calvine, unitariene, în lumea rurală românească ele asigură bisericii și slujitorilor ei o oarecare autonomie materială.

Cele mai importante sînt pămînturile, așa-numite „porțiune canonică“ sau „eclezie“, alcătuită dintr-un teren intravilan pe care se găsea biserica, casa parohială, uneori școala confesională și un număr mai mare sau mai mic de locuri de arătură și de fînaț în hotar, cu o întindere ceva mai mare sau ceva mai mică decît baremul de 32 de iugăre stabilit de dieta din 1846—1847. Ea merge, socotind laolaltă intra și extravilan, arabil și fînaț, bun și rău, cultivabil și necultivabil, de la 21 j. cît are parohia unită a Bîrliei 13.1428 j. arabil, 4.841 j. fînaț, 1.803 j. necultivabil)⁸ pînă la 40 j. cît avea, în 1872, parohia Feleacului, unde tot pămîntul bisericesc era din cel mai roditor, avroape de sat și ușor de gunoit, unde biserica avea și un ziler taxalist care-i presta și slujbe și unde ea stăpînea o vie cu o producție de 60—70 ferii pe an⁹. Sub 21 j. este numai Siniacobul și parohia Bistritei care avea în 1862 : 16.91 j. (din care însă numai 2.708 j. arabil). Peste 40 j. se ridică numai Măgherușul și Domneștiul¹⁰. Între aceste extreme se situează Arcalia, pe care o putem considera tipică, unde „eclesia popească“ era formată din 3 locuri de semănătură de toamnă, de 17.5 și 12 mierre fiecare situate în 3 sole (furdulașuri) diferite ale hotarului, un loc de porumb de 3 zile de arat, un loc de fîn de 12 care, grădina casei parohiale de 2 care și cimitirul din jurul bisericii, totul cu un venit cadastral de 50 fl. anual. (față de : 95 fl. în Domnești, 93 fl. în Măgheruș, 87 fl. în Bistrița, 78 fl. în Feleac, 21 fl. în Țigău, 15 fl. în

⁵ *Sematism, Gherla*, 1900, p. 127—137.

⁶ ASC, F. Gherla, 1869—1970.

⁷ Victor Bojor, *Episcopii diecesei gr. cat. de Gherla, acum Cluj-Gherla (1856—1939)*, Tg. Mureș, 1939, p. 364—365.

⁸ ASC, F. Gherla, 1862—1287.

⁹ *Idem*, 1872—1906.

¹⁰ *Idem*, 1862—1287.

Sînniacob)¹¹. Interesant este faptul că biserica din Ardan, cu un venit cadastral al ecleziei de 61 fl., unde pămîntul era „muntos, pietros și neroditor” stăpînea 3 sesii iobăgești întregi pe care trăiau în 1866, 5 familii de taxaliști. (Anexa nr. 4). Cît privește porțiunea canonică din Domnești, cea mai mare din zonă, ea fusese obținută, ne spune protopopul Ioan Maier, de la groful Lázár, singurul stăpîn feudal al satului, care aprecia pe predecesorul preot în grija căruia își lăsa afacerile economice atunci cînd era plecat¹².

Aceste suprafețe care apar azi mari și care erau într-adevăr mai întinse decît în alte zone ale Transilvaniei, erau în realitate destul de modeste dacă avem în vedere asolamentul bienal predominant, care reducea la jumătate pămîntul cultivat într-un an, cealaltă jumătate fiind folosită ca pășune, dacă avem în vedere faptul că pînă în 1873 o treime din eclesie era în folosința cantorului, dacă luăm în considerare calitatea, în general foarte slabă a eclesiei, tăiată în cele mai multe locuri, la insistențele autorităților de stat, din pășunea comunală.

În afara „eclesiei popești” care asigura, cum vom vedea, cea mai mare parte a venitului preoților și a cărei impozit era plătit fie de preot, fie de sat, fie din casa bisericii, în unele parohii existau și cite o bucată de pămînt, arabil sau finat, precum și o parte de pădure ale căror venituri aparțineau exclusiv bisericii și se găseau sub administrarea curatorilor.

Sub aceeași administrare se găsea un alt izvor important de cîștig al bisericilor, atît unite cît și ortodoxe, și anume dreptul cîrciumăritului, așa-zis scurt sau cantoral, practicat în ultimele trei luni ale anului. Este vorba despre ceea ce contemporanii au denumit, cu o licență poetică, „bețiile de trei luni din Ardeal”, perioada cuprinsă între Sfîntu Mihai și Bobotează, cînd dreptul cîrciumăritului, în imensa majoritate a satelor, aparținea iobagilor, în vreme ce cîrciumăritul „lung” aparținea proprietarilor feudali. Existau însă și sate care beneficiau de acest drept pe întreaga durată a anului. Dreptul de cîrciumărit, relativ puțin disputat înain-

te de 1848, primește o importanță incomparabil mai mare după revoluție, odată cu relaxarea moravurilor, cu progresia mare a alcoolismului, cînd veniturile cîrciumarilor cresc de 8—10 ori, cînd se iscă nesfîrșite procese între proprietarii feudali ai aceluiași sat, care își împart între ei pe luni, pe săptămîni, pe zile, și chiar pe ore, folosința sa, litigii între proprietari și obștile satești, între comunele administrative și parohii. Un asemenea diferend are, în 1867/68, parohia Ardan care „pe temeiul cel îndreptățit al adevărului” urzește proces pentru redobîndirea dreptului de cîrciumă pe anul întreg, drept pe care, în virtutea celor trei sesii iobăgești ale sale, ea l-a folosit, asemeni foștilor stăpîni, atît înainte cît și după revoluție, dar care i-a fost apoi prin abuz luat. Sînt hotărîți, spun jurații, „în numele a tot poporului” să reinvie acest drept pe seama bisericii lor celei sărace și pornite spre ruinare. (Anexa nr. 4). Ardanul aduce în sprijinul său mărturiile satelor vecine, între care Sebișu de Sus, ai cărui jurați declară „cu cea mai bună știință și conștiință” că sint gata și cu „jurămint truesc” să ateste dreptul vecinilor lor¹³. Într-un diferend asemănător era încîlcită, în 1868, de data aceasta pentru cîrciumăritul scurt, și parohia unită din Herina¹⁴.

În fine, aproape toate aceste parohii aveau în lăzile bisericilor lor mici sume de bani de 150—200—300 fl. împărțiți în sat sub forma unor mici credite de subzistență de 5—10—15—20 fl., familiilor contra unor dobînzii modice. Deși această practică întîlnită în toată Transilvania, într-o perioadă cînd la sate numerarul este foarte rar, cu o valoare aproape explozivă, nu este atît o acțiune de caritate, cît una direct lucrativă, de fructificare a banului, ea constituie totuși o formă a întrajutorării țărănești. Listele datornicilor sau contractele acestora vor fi astfel piese nelipsite ale dosarelor de acte bisericesti.

Socotelile bisericilor se fac fie anual — acolo unde există venituri mai mari, fie la anumite intervale sau la schimbarea preotului, în prezența protopopului și a întregului popor, în fața căruia curatorul

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Idem*, 1858—1254.

¹³ *Idem*, 1868—2122.

¹⁴ *Idem*, 1868—3780

prim prezintă, după un protocol special, toate veniturile și cheltuielile care s-au făcut, spre a fi degrevat de comunitate. Nimic poate nu ne introduce mai direct în miezul vieții de fiecare zi a unei colectivități românești de la mijlocul secolului trecut, decât socotelile parohiei Arcalia pe anul 1856, în care se însiruie pînă la ultimul creițar, tot ce s-a primit și tot ce s-a dat, în cursul anului, din lada bisericii. În mod excepțional, veniturile pe acest an ale parohiei erau mai mari, 439 fl., deoarece, fiind în vacanță, venitul eclesiei a revenit exclusiv bisericii ale cărei cheltuieli, și ele excepționale, cifrate la 609 fl. depășeau astfel cu mult încasările. Înregistrate sub 64 de poziții, aceste cheltuieli, erau legate de protopop, (diurnă pentru două vizite canonice, cota-parte din costul călătoriilor sale la Blaj și la Gherla), de școală (o tablă, reparații ale clădirii, aldămașul pentru angajarea noului învățător care era în același timp și cantor), de cultivare a pămîntului preoțesc și bisericesc (săpatul grădinii, măsuratul pămîntului, lăzuirea unor terenuri, gunoitul cimitirului exterior, ogoritul și aratul pentru grîu, aratul pentru porumb, cumpăratul seminței, prășitul prima și a doua oară, îmblătitul grîului, desfăcutul porumbului), de biserică (se cumpără 8 icoane, 1 falon, unu patrafir), de casa parohială și acareturile sale (se ridică un coștei, un coteț, se adună materialul pentru garduri), de oficiere a cultului divin (plata și costul preotului care servește duminica, a celor invitați la Paști și la Crăciun), de instalarea, după mari complicații, așa cum vom vedea, a noului preot. Numai aducerea sa cu carele satului din Nimigea Maghiară a costat 64 fl. (Anexa nr. 3).

Oricare ar fi diferențele de stare materială între cele douăzeci de parohii uitate bistrițene, ele sînt întruchipate în aceeași măsură de preoții lor. În 1867 funcționau aici 12 preoți, 5 parohii fiind vacante, iar 3 fiind administrate de preoții satelor vecine.

Sub raportul formației intelectuale, cu excepția protopopului Ioan Maier, parohul Bistriței, toți parohii aveau ceea ce în epocă se denumea teologia morală. Cu alte cuvinte, ei nu absolviseră cursurile unei facultăți teologice de patru ani, ci,

fie trei-patru clase normale, fie una-două clase gimnaziale, după care urmaseră la Blaj un curs de iarnă de 3—6 luni de așa-zisa teologie morală. Nu rareori simplii cantori, așa cum este cazul celui din Șirioara în 1875, fac demersuri la episcopie pentru a fi înălțați la rangul de preoți¹⁵. Gradul de cultură al acestor moralști care, chiar la instalare, în afara de scris, citit și „glasuri“, în afara liturghiei, vecerniei și utreniei știau puține lucruri care, împovărați apoi de grijele întreținerii familiei, duc în spate toate greutățile unei gospodării, este, în general, scăzut, sub cerințele unui adevărat duhovnic sufletesc. Nu este astfel de mirare că în presă se aud mereu atacuri împotriva „popîndășiei“ că Blajul, chiar dacă în 1851 redeschide obișnuitele cursuri de iarnă, se străduiește să îmbunătățească pregătirea teologică, iar în 1856 sistează cu totul această formă de instruire a preoților.

Situația materială a preoților români, întreținuți, atît cei uniți cît și cei ortodocși, de înșiși credincioșii lor, era, în general, grea. Din 10 preoți, spune Barițiu, el însuși fiu de popă, foarte bine documentat asupra acestor chestiuni și prin meseria sa, 7 își ciștigă pîinea „în cea mai grea sudoare a feței lor“ și trăiesc „din mină în gură“¹⁶.

În protopopiatul Bistriței, ca și în restul Transilvaniei, majoritatea preoților ară, sapă, seceră, cosesc, merg la pădure, duc și aduc de la moară, vînd și cumpără animale în țirguri, aproape la fel ca poporenii lor. Iată ce citim în această privință în „Sionul românesc“ din 1868: „Aceleași mîini care împart sfintele sacramente în fața altarului, apucă apoi coarnele plugului... Potirul și sapa, Patrafirul și coasa, Evanghelia și furca, sînt purtate de aceleași mîini“¹⁷.

Trei erau resursele de existență ale preoților români: stola, birul și eclesia, al căror quantum și pondere diferă de la zonă la zonă, de la sat la sat. În protopopiatul Bistriței, la fel ca și în districtul năsăudean, cele mai importante venituri proveneau din porțiunea canonică care, așa cum am văzut, era aici, în gene-

¹⁵ *Idem*, 1875—1873.

¹⁶ „Gazeta Transilvaniei“ 1863, nr. 2.

¹⁷ „Sionul românesc“, 1866, p. 190.

ral, mare. Tocmai din acest motiv, așa-numitul „bir popesc” sau „lectial”, care consta, în restul Transilvaniei, dintr-o mierță de porumb și o zi de lucru de fiecare familie, apărea aici înjumătățit : nici unul din sate nu prestează în 1862 preotului muncă, Bîrla și Feleacul nu dau nici produse, satul Nețeni dă în locul lecticalului de cereale un pămînt arabil, 4 parohii : Bistrița, Chiraleș, Herina și Cristur-Șieu, îl răscumpără cu o taxă în bani de familie și numai 13 parohii dau preotului fie cîte o mierță de porumb, în grăunțe sau în știuleți, fie cîte 1—2 mierțe mici de ovăz. (Sebișu de Sus, Ardan, Lunca și Ruștior).

Cît privește stola, ea era reprezentată de taxele plătite preotului pentru existența religioasă acordată de el : înmormîntări, căsătorii, botezuri, molitve, parastase, sfeștanii, umblatul cu crucea la Bobotează, etc. La rîndul lor, aceste onorarii diferă de la un sat la altul, în cadrul aceleiași parohii, de la un preot la altul, potrivit unui uz mai vechi sau unor înțelegeri mai noi. „Cîte sate, atîtea obiceiuri”, exclamă în 1858 Ioan Maier și toate spre împușinarea venitului preoțesc croite ; sîntem părăsiți și de Dumnezeu și de oameni”¹⁸. În general, la intrarea în parohie a unui nou preot, se încheie contracte scrise în care se stipulează exact obligațiile fiecărei părți. Deși aceste învoieli erau reprobate principial de forurile superioare eclesiastice „ca și cum, scrie același protopop, parohia ar fi de vinzare, ca un lucru lumesc”, ele erau totuși foarte frecvente, cum o dovedesc zecile de piese de acest fel păstrate în arhivele episcopale. Foarte adesea părțile încearcă să obțină una de la cealaltă condiții mai bune. În mod firesc, preoții, lovit de marea devalorizare a banilor care s-a produs după revoluție, confrunțați cu exigente sociale tot mai ridicate, încearcă să salte taxele stolare față de nivelul stabilit în 1826. să mărească birul în produse de la o mierță mică la una mare, de la o mierță de porumb la una de grîu, să mărească suma sa de răscumpărare în bani, să introducă ziua de lucru acolo unde ea nu era în uz, cum se întîmplă în Domnești în 1858 și în Chiraleș în

1866 Impresia generală pe care o lasă vrafurile înalte de acte ale arhivelor episcopale este aceea că problemele materiale preocupă clerul mult mai mult decît cele spirituale, că estimările sale privind veniturile erau inferioare realității. Cînd în 1862, într-un moment în care se vorbea despre salarizarea de către stat a clerului rural, se conscriu aceste venituri, în protopopiatul Bistriței toate taxele stolare sînt trecute cu sume de la 3—5 fl., la 7—8 fl. anual, deși pentru o singură înmormîntare așa-zisă mare (prohodul cu sărăcuste) se plătea aici 3—5 fl., iar în alte zone 8—12 fl.

Satele nu numai că rezistă unor asemenea tentative, dar, la rîndul lor, se apără unde și cum pot, caută, pe cît posibil, să ușureze povara bisericii și slujitorilor ei. Omul de rînd, comparînd starea materială a preoților nu cu aceea a preoților maghari sau sasi ci cu propria sa situație, consideră în general că ei sînt bine plătiți. Oricît de mult se plîng preoții cît de greu trăiesc, cît de mici sînt onorariile lor, cît de numeroase și obositoare erau serviciile care li se cer atît din partea credincioșilor cît și a statului, satele sînt astfel foarte greu de urnit din obiceiul lor. „Vorbesc unii prin sate, scrie în 1863 protopopul Maier, să ne luăm botele și să ne ducem, că dumnealor își vor cănăta ponii cu cari se vor tocmi după plac, că sînt destui ponii”¹⁹. „Noi, declară iurații din Chiraleș, a cultiva eclesia cu pluguri sau a o străcări cu carele nu ne putem îndatora, căci sîntem puțini cu pluguri, ci mai mulți însimbriați ne agonosim și pe sama noastră, ci care de bună voia sa ar voi a adiutora pe preot cu vreo clacă nu ne împotrivim ; pre noi nu ne adiutoră nimene cu nimica ; suntem espuși la multe greutăți la care abia putem substa și așa și de am avea rîvnă nu avem putere”. (Anexa nr. 5). De bună voie, spun în 1858 și sătenii din Domnești „nu ne vom da iobagii popii” dar dacă ziua de lucru se va introduce și în alte sate, ne vom pleca și noi²⁰. Nici la Bistrița protopopul Ioan Maier nu reușește, în 1863, de unul singur, să ridice răscumpărarea lecticalului de la 20 creștari de familie la 50 sau cel

¹⁸ ASC, F Gherla, 1858—1254.

¹⁹ *Idem*, 1863—1318.

²⁰ *Idem*, 1858—1501.

puțin la 40 creștari, cerind intervenția în favoarea sa a episcopului Gherlei și, mai ales, a forurilor civile : „singur numai Magistratul civil îi poate obli și aduce la calea dreaptă”²¹.

Ar fi totuși greșit să absolutizăm aceste diferende ocazionale deoarece momentele de criză odată depășite viața merge înainte comunitățile și preoții, indispensabili unii altora, se resemnează cu situația existentă, închid și unii și alții ochii asupra greutăților, trăiesc în bună înțelegere. În general, odată instalați în „oficiul și beneficiul” unei parohii, cei mai mulți preoți rămân aici 20—30—40 de ani, asemeni preotului Alexandru Groze din Sebișu de Sus, așadar pînă la sfîrșitul vieții lor, cînd vor fi îngropați lângă altarul bisericii în care au servit.

La fel ca și în imensa majoritate a satelor românești, și în zona Bistriței preotul se bucură de o mare autoritate morală și de un înalt prestigiu social în fața credincioșilor săi. El este, desigur, în primul rînd, păstorul sufletesc al turmei sale, principalul mijlocitor între sacru și profan, între om și divinitate, dar, în același timp, fiind un om cu o conduită morală mai înaltă, un om cu carte, un om care cunoștea problemele fiecărei familii și ale fiecărui individ, care intră cel puțin o dată pe an în fiecare casă a satului, el este privit ca un protagonist, al comunității, ca un tată în mijlocul fiilor săi, cum de altfel chiar numește el pe poporenii lui. Tot astfel numele de părinte cu care la rîndul lui este desemnat, se referă deopotrivă la sfera spirituală ca și la cea seculară. Servind liturghia în biserică, botezînd, cununînd, prohodînd, el îngrijește, în același timp, de treburile materiale ale parohiei, poartă propria sa gospodărie, participă zi de zi la viața satului, se afirmă ca un sfătuitor și un conducător al comunității, ca un model moral și practic.

Cît privește modalitatea instituirii în sate a preoților uniți, teoretic ei sînt denumiți de către episcopi. În practică, acest drept teoretic, occidental, nu a putut disloca cu totul în această vreme străvechiul obicei oriental al alegerii păstorului sufletesc, general în biserica ortodoxă.

²¹ *Idem*, 1863—1318.

Fiind vorba despre o adevărată personificare a satului, intră în joc exigențe pe cît de înalte pe atît de diverse : preotul să fie instruit atît cît e necesar, să fie în stare să apere bărbătește, în orice împrejurare, pe poporenii săi, să fie omenos, să nu fie prea lacom, prea bătrîn, prea lenes, prea certăreț, prea prădător etc. Cît despre calitățile pastorale propriu-zise, acestea se verifică, de regulă practic, printr-un serviciu de probă în biserică. Atunci cînd satele au propriul lor candidat de preot, episcopul sfîrșește de cele mai multe ori prin a-l accepta. Foarte semnificativ este, din acest punct de vedere, refuzul satului Arcalia, în 1856, de a primi, ca preot statornic, pe popa Sînniacobului care le fusese denumit de episcopul Ioan Alexi al Gherlei. Cu ce inimă s-ar putea duce ei la biserică, cum ar putea ei să trăiască, scriu sătenii, cu un om cu care n-au avut nici o înțelegere, care nu le este spre plăcere, care vrea să intre în parohie peste voia lor și care nu le este de nici o lipsă ; socotesc că nu sînt ei cei mai de pre urmă în toată diecesa ca să nu poată avea un preot după voia lor „mai răspunzător chemării sale” (Anexa nr. 1). Așadar, după liturghia de introducere, curatorii și jurații refuză, în prezența protopopului, să-l primească. Este adevărat însă că, pentru a netezi duritatea refuzului, s-a cheltuit mult cu mîncarea și cu băutura. „Noi, adevărat că nu l-am primit, citim în socotelile anului 1856, însă cheltuială fiindu-ne cam rușine de domnu protopop pentru că nu-l primim, am făcut din banii bisericii 7 fl. 15 creștari.” (Anexa nr. 3). Ceea ce însă nu spun sătenii, este faptul că după ce parohia lor a ajuns vacantă, au început să umble cînd la un preot cînd la altul, chemîndu-i să vină la ei, că preoții din împrejurimi li s-au oferit ei înșiși, că înțelegerea cu preotul din Nimigea Maghiară era făcută atunci cînd a venit numirea de la Gherla, că alesul lor nu numai că se potrivea cel mai bine dorinței generale, dar și acceptase condițiile cele mai convenabile. „Acesta, scriu ei, se află întru plăcerea noastră a tuturor poporenilor ; de la cel mai mare pînă la cel mai mic băiat sîntem cu cea mai mare îmbrățișare de a-l cuprinde” (Anexa nr. 2).

În orice caz, deoarece episcopul refuză să cedeze, trimițând pretorul pentru investigații, chemînd o delegație la Bistrița în fața protopopului, satul, cum se întîmplă foarte adesea, schimbă și el tonul — „la întîmplare cînd cu sila ni s-ar pune, atunci mai gata suntem de a ne lăsa religia și a trece la altă religie“ — și se adresează de-a dreptul mitropoliei din Blaj. Va fi nevoie de alte trei intervenții la Gherla, pentru ca, în cele din urmă, să fie denumit preferatul satului.

Considerăm, în încheierea acestor rînduri, că nimic nu ar ilustra mai bine această problematică a bisericii rurale și a slujitorilor ei decît cele cîteva acte bistritene pe care le publicăm în anexe. Întrezărim, de fapt, prin intermediul lor, nu numai instituția ecleziastică, ci și întregul ansamblu uman care este satul românesc din Transilvania în perioada începuturilor libertății sale sociale.

Anexa nr. 1

Arcalia, 4 septembrie 1856.

Comunitatea greco-catolică Arcalia cere mitropolitului Șuluțiu, suspendarea numirii preotului lor, făcută fără consultarea sătenilor.

Excelența ta prealuminate și prea a-sințite doamne, doamne arhiepiscoape, al nostru grațios patron și părinte !

Înțelegînd noi de mult onoratul domn protopop Ioane Maier, care și venind în comuna noastră cu domnul paroh a Szt. Iacobului¹, Dimitrie Chita și fusînd la s[fi]nta m[ai]ca noastră biserică și după sfîrșitul s.[finte]i leturghii ne-am descoperit aceia cum că on. d. paroh ar fi dobîndit de la excelenția ta acel har ca să ne fie nouă de preot statornic, pentru totdeauna. Excelenția ta, cu durere ne iaste nouă căci d-nia sa, neavînd cu noi nici o înțelegere și numai așa fără de voia nemerui voiește de a ne veni nouă ca preot statornic. Socotim, excelenția ta căci doare nu sîntem noi cei mai depre urmă în întreaga diecesă a excelenței tale.

Drept care cu lacrimi ferbinte ne rugăm și cădem înaintea excelenței tale ca să te milostivești pe mai sus numitul paroh a-l îndrepta și a-i dispune ca să fie

cu îndestulare în parochia în care se află și să nu alerge acolo unde satisfacere și mîngăere nu ar putea dobîndi, căci nouă nu ne easte nici o lipsă de on preot așa ca d-sa, ce nouă ne debue on preot care să fie totdeauna mai răspunzător chemărei sale ; ce folos ne easte nouă dacă excelenția ta ne-ai împovăra cu o povară așa mare care noi să nu o putem purta și cu ce animă ne-am putea duce noi la maica beserică cînd am căpăta on preot așa care nouă nu ne easte spre plăcere și cînd nouă preste voie să ne intre în parochia noastră precum d-sa voiește a veni la noi.

Excelenția ta, în săptămîna trecută adică în 16 sept. 1856, venind mărimea sa ces. reg. preside a Preturei Lechinței, care nu știm urmarea grațioasei ordinațiuni a excelenței tale sau a on. d. protopop au venit, care din nou ne-au strîns laolaltă și introducîndu-ni-l ca să-l primim drept preot, la care noi cu toții ne-am dat voturile înaintea mărimei sale în scris, cum că nicidecît nu-l vom primi, ce la întîmplare cînd cu de sila ni s-ar pune, atunci mai gata suntem de a ne lăsa religia și a trece la altă religie.

Pe lîngă care sînta dreaptă a excelenței tale sărutîndu-o și mîngăioasa rezoluțiune așteptînd suntem ai excelenței tale umiliți fii.

Arcalia², în 4 sept. s. n. 1856.

[Semnează : curatorul prim, crîsnicul, 4 curatori și un „cetățean“ în numele întregii comunei]³.

Arh. St. Cluj, F. Ep. Gherla, 1856—369—70.

Anexa nr. 2.

Arcalia, 21 decembrie 1856.

Comunitatea greco-catolică Arcalia, descriind starea materială a parohiei, cere episcopului Gherlei să numească ca preot pe candidatul pe care îl propune.

¹ Siniacob, sat, com. Lechința, jud. Bistrița-Năsăud.

² Sat, com. Șieu-Măgheruș, jud. Bistrița-Năsăud.

³ Cererea a fost trimisă de către mitropolitul Șuluțiu episcopului Gherlei, Ioan Alexi care dispune la 5 noiembrie 1856 ca parochia vacantă Arcalia să fie administrată de preotul satului vecin iar Dimitrie Chita să rămînă în continuare în parochia sa.

Măria ta, prea luminată și s. episcoape, nouă prea îndurată și milostiv părinte !

Cu adîncă plecăciune îndrăsnim înaintea feții mării tale a veni și a ne așterne umilita noastră rugare.

Noi mai în jos subscrișii poporeani din satul Arcalia¹, din cercul Lechinții, mărîitul cesare regesco Kreisamt al Bistr[i-ței], aflîndu-ne într-o lipsă mare de preot, încă din luna lui apr. a. 1856, fiindcă fostului onorat preot al nostru i-au fost cu plăcere de a se strămuta în Visuia, lîngă a domnii sale socrii și așa de atuncea încoace cînd ne poate servi administratoru rînduit cînd ba.

Iară acum, îndreptîndu-ne bunul și atotmilostivul Dumnezeu spre on onorat părinte g.c. Moroșan, de la Nimieșia Ungurească, care onorat părinte se află întru plăcerea noastră tuturor poporenilor, de la mare pînă [la] cel mai mic băiat, suntem cu cei mai mare îmbrătoșare de a-l cuprinde.

Batăr că am lucrat, poporul, fără te-meii, ca cei necalificați fiindcă sfîrșitul îl punem întîi, sau îl facem lucru cunoscut sfîinții tale prea luminate episcoape în urmă.

Pentru care lucru noi mai în jos iscălișii poporeni cădem cu lacrimi la mila milostivirii tale, precum pre mulți ai mîngăiat așa și pe noi să te milostivești a ne mîngăia, așa și spre noi să te înduri a ne milostivi cu onoratul părinte mai sus numit ca să-l putem dobîndi păstor sufletesc în satul nostru, a mai în jos subscrișilor poporeni ; la care și voind a arăta celea trebuincioase pentru domnealui, înaintea mării tale, prea luminate și sfîințite episcop :

Eclesia cea popească

1. Într-on furdulaș 17 metre ; așîșdiria într-alt loc de 5 metre mici.

2. Iară într-altu, dintru care se așteaptă agonisitura în anno următor : 12 metre, așîșdiria mici, care se va și da la preut în hasnă.

¹ Sat, com. Șieu-Măgheruș, jud. Bistrița-Năsăud.

Clesie de cucuruzi :

3. Tri zile de arătură sau loc 2 metrete de cucuruzi.

4. De fin de 12 care de fin și grădina căsii, afară de legumuri, 2 care și cîntîrimu cel din luntru a sfîintei biserici așîșdiria preuțesc.

Afară de acestia mai sus semnatele, de la tot numărul căsii 1 *id est* una metretă de cucuruz mare, adecă stola, care și din care se va împărți cu cantoru ; de on prohod cu sărăcuste 5 fl. m.c. ; fără sărăcuste : 3 fl. w. w. ; de prunci 1 fl. 20 cr. w. w. ; cununia 1 fl. c. m. ; din care se va afla și cantoru pârtaș ; apoi 1/2 zi clacă și fiindcă se află și țîngari², 27 de gazde în legia noastră, care și dîșii fac 2 zile de lucru la preot fără merțe.

Resoluțiunea cea de mîngaiare suntem întru așteptare, pe lîngă care sărutînd dreapta mării tale rămînem a mării tale prea luminate și sfîințite episcoape umiliți fii.

Sign. Arcaliaa 21/12 1856.

[Semnează : fătul, curatorul prim, 2 jurați ai bisericii și 40 săteni]³.

Arh. St. Cluj, F. Ep. Gherla, 1857—25

Anexa nr. 3.

Arcalia, 22 februarie 1857.

Inventar al bunurilor bisericii din Arcalia precum și protocolul veniturilor și cheltuielilor sale pe anul 1856.

Ilustrissime ac Reverendissime Domine Praesul !

Dominte Parens Benignissime ! !

În urma ordinațiunei Ilustrității Voastre din 14 Ianuar a.c. nr. 72, în 22 febr. m-am dus în Arcalia, unde după finea sînteii Lyturghii și servirea Cultului Divin, pe onoratul preot Gregoriu Moroschian, prin mai sus atinsa ordinațiune din parochia Nemigea Ungurească aci strămu-

² Țigani.

³ La 7 ianuarie 1857, episcopul Ioan Alexi aprobă cererea și cere protopoului Becleahului Gavril Pop să facă propuneri privind administrarea parochiei Nimigea Maghiară.

tat, l-am introdus în acest beneficiu și solemniter l-am instalat de paroch actual și statornic ; deodată prin una cuvîntare, reflectîndu-l despre datoriile pe care le are parochul cătră poporul său încredințat, precum și pe popor despre datoria și reporturile care le are cătră parochul său.

După acest act eșind din beserică am mers la casa parochială, unde, adunîndu-se tot poporul, am pășit la inventarea bunurilor parochiale și besericești, precum aici urmează :

1. Domestica Supplectilia ca fund instruct nu sunt ci toate cîte se află în casă sur^t ale noului denumit paroch, Gregoriu Moroschan, din Nemigea aduse.

2. Casa parochială e de lemn ; clădirii economice sunt : șură, grașd, însă toate aceste mai poftesc una curățenie și reparațiune.

3. Fundul parochial internuș, una parte e neînchis cu gard, dară s-au obligat poporul cum că îl va închide cu gard de scînduri spre care scop am văzut că au și cumpărat materialele.

4. Încît atinge lucrul odoarele besericii, are beserica potir și patene foarte frumoase, dăruite de D. Freind, fostul praefect aici la curtea domnilor posesori Bethleniani ; acest praefect mi-e cunoscut ; au fost sas de confesiune augustarnă,

însă om cu inima bună cătră beserica noastră.

5. Are beserica 3 rînduri de veșminte preotești frumoase, 3 prapuri și cărțile corale toate, afară de cartea Apostoleriu.

6. Are beserica 2 coștee de cucuruz neîmblătit, adunat din un loc al său și din locurile parochiale în vara trecută, de unde se așteaptă aproape la 100 de ferdele în grîniș ; toate acestea locuri s-au lucrat cu speșele besericii, precum se vede în făcutele mai în jos socoatele ale besericii.

7. Beserica e de lemn, însă frumoasă, consacrată de d. Episcop Lemeni în anul 1840, 4—o iulie, la carea și eu am fost față.

După aceste am pășit la socotelele bisericii și findcă primariul curator al besericii, Iacobi Mihăilă au manipulat cu banii besericii, oficios l-am provocat ca de la ratiociniul cel mai de aproape care au fost în anul 1855, die 23 October, prin mine lucrat, să-și dee sama despre percepte și erogatele bisericii, care înaintea mea și în prezența tot poporului au produs protocolul și în care era însemnate toate perceptele besericii, precum și erogatele, care și eu precum era însemnate așa în rîndul următor le-am scris și le-am însemnat :

Perceptiones sive Proventus Ecclesiae	Rf. cr.
1. Pentru cucuruzu besericei din anul 1855, dară în anul 1856 vîndut, au primit ratiocinantele curator la mînă	184 20
2. Pentru iarba din cintirimul cel de afară cu doba vîndut a primit	87 45
3. S-au vîndut iarba din rîtul parochial din anul trecut 1856 cu doba	57
4. Grădina parochială s-au vîndut cu doba, tot în anul 1856 și s-au căpătat	17
5. Cînd s-au dus preotul Alexandru Pop la Visuia, fiind dator bisericii cu 60 f. i-au depus în mîna rationantelui curator	60
6. Pentru jupii din locul besericii și din locurile parochiale au primit curatorele	11 30
7. De la Lăpușan Varvara pentru înhumarea în cintirimu lîngă biserica	5
8. Are beserica 200 f. în valută la mai mulți oameni dați împrumut, pe lîngă contraturi însă acești bani sînt consacrați și scriși la împrumutul nou și se dau pe rînd, iară după suma ce rămîne la debitori se capătă camătă și precum se vede din însemnăturile în Protocol ; de la înscrierea acestor bani în împrumutul împărătesc au primit ratiocinantele curator după acești bani interusurile	10
Summa universa perceptiohis	432 43

1. Anul 1855, 23 october, cu ocasiunea visitațiunei canonice, făcînd și socotelele despre venitul și erogatul besericei D. protopop i s-au dat diurnum din banii besericii	5	
2. Tot atunci cu ocasiunea visitațiunei pentru spesele drumului care am officio era să-l facă D. protopop cu 2 deputați preoți la Blaș, la instalațiunea Esscelenției Sale D. Mitropolit s-au dat D. protopop din banii besericii.	7	50
3. Tot în anul 1855, venindu-ne docente la școală am cheltuit pe aldămaș		50
4. Pentru tabla neagră la școală	3	45
5. Pentru una ferdelă de var la văruiul școalei		40
6. Fiind citați de officiolatul cercului în Lechința pentru zarva între parochu și cantorul stiruită, precum și la Bistrița și D. protopop pentru aceaș causă s-au cheltuit din banii besericii	3	20
7. Pentru săpatul grădinii parochiale s-a dat	1	
8. Cînd s-au îmblătit cucuruzu besericii		25
9. Contribuțiunea pentru locurile parochiale	16	1/2
10. S-au cumpărat 8 icoane la beserică		50
11. Cînd s-au vîndut iarba din cintirimul cel de afară s-au cheltuit pe aldămaș		40
12. Cînd s-au strămutat preotul la Visuia		50
13. Mai de multe ori venind preotul din St. Iacob la noi ca să-l primim de paroch s-au cheltuit tot din banii besericii		45
14. Unui păcurar pentru că au zăcut cu turma în cintirimul cel de afară ca să-l gunoiască		1
15. S-au cumpărat un falon negru să fie la îngropăciunea morților și s-au dat pentru el din banii besericii cu aldămaș, cu tot	101	15
16. La Paști în anul 1856, neavînd preot, am trimis la Bistrița cu rugă-minte la D. protopop să ne trimită pe capelanul său să ne servească, am dat expresului		40
17. Tot la acele Paște ne-au venit un preot de la satul Juda, mai înaintea de a veni capelanul de la Bistrița că i-am făcut știre să nu vie dacă au venit acest din Juda, căruia i-am plătit din banii besericii	7	
18. Pentru reparația ușilor de la Casa școalei s-au plătit maisterului	1	
19. La măsuratul hotarului s-au aruncat pe beserică pentru locurile ecclesiei și s-au plătit	1	38
20. Pentru scîndurile din care s-au făcut poarta la cintirimul cel de-afară, împreună cu plata maistrului care au făcut-o s-au plătit	5	50
21. Pentru 2 sfesnice de aramă cumpărate pe seama besericii s-au dat	10	
22. Pentru un patrafir negru s-au dat	7	30
23. La lăzuirea locurilor besericii s-au plătit munca oamenilor lăzuitori	5	42

24. Cînd au venit D. protopop cu preotul Chita din St. Iacob, ca după ordinațiunea Esscelenției Sale D. Mitropolit să ni-l introducă și să-l instaleze, noi adevărat că nu l-am primit, însă cheltuială fiindu-ne cam rușine de D. protopop pentru că nu-l primim, am făcut din banii besericii	7	15
25. D. paroch din Țigău. pentru că ne-au servit de la strămutarea fostului nostru paroch pînă acuma am dat	24	
26. Pentru una fereastră de glage la școală	2	
27. Pentru arătura locului besericii și pentru sămînță de cucuruz	7	
28. Pentru căpăluitul cucuruzului din locul besericii am plătit	4	
29. Pentru costul care l-am dat d. paroch administrator dumineca și în alte zile cînd am avut ceva funcțiune am cheltuit	8	
30. Cînd am făcut recurs la Esscelenția Sa D. Mitropolit ca să nu ne dee pe parochul din Sz. Iacob am cheltuit	5	
31. Cînd am tocmit pe Alecsandru Szelegian să ne fie cantor și docente la școală	40	
32. Pentru desfăcutul cucuruzului din locul besericii și parochial și așezarea în coștei am cheltuit	4	20
33. Cînd s-au arat locurile parochiale, pentru arătură și pentru sămînța [de] cucuruz	16	30
34. Pentru săpatul cucuruzului întii și a doua oară din locurile parochiale	21	31
35. Cînd am fost citați la D. protopop ca să ne vestească ordinațiunea D. Episcop să primim pe parochu din Sz. Iacob, am mers în Bistrița cam la 10 oameni săteni, afară de curatori, atunci am cheltuit	9	15
36. Pentru un coștei spre așezarea cucuruzului besericeii în el, cu scînduri cu tot, am cheltuit	10	40
37. Pentru lemn de trebuință la șura parochială am dat	2	30
38. Pentru arătura 1 și 2-a, adică pentru ogoritul și întorsul locurilor parochiale cu grîu semînînde și pentru grîul de sămînat	22	30
39. Pentru 7 ferdele de grîu care s-au sămînat în locul besericii, ferdela cea mare s-au dat	30	30
40. Titulo contributionis pentru locurile eclesiei și parochiale am plătit	7	30
41. Cînd am mers la scaunul episcopesc în Gherla în treaba preotului am cheltuit	5	
42. Pentru reparațiunea grașdului parochial am plătit maistrului	4	
43. Pentru ștempel la contractul docentului care ne este și cantor am dat	40	
44. Scriitoriului care ne-au însemnat aceste cheltuieli și ne-au dus protocolul despre acestea, pentru osteneală i-am dat	30	
45. Unei fomei care au curățit casa școalei i-am dat	25	
46. Cînd am contras cu Iacobe Ianos să ne fie docente, am dat pe stempel și pe hîrtie și notariul pentru scrierea contractului	1	

47. Pentru lemnele pentru rădicarea cotețului pe sama preotului și pentru scîndurile la acel coteț debuincioase am plătit	22	
48. Pentru adusul acestor lemne s-au plătit la cărăuș,		25
49. Cînd am rînduit 10 oameni să meargă în pădure să taie puține lemne de foc ca să avem foc în casă pe cînd va nimeri preotul, că mersese după domnia sa la M. Nemege	1	40
50. Unui om trimițîndu-l în Gherla în treaba noastră	5	
51. În alt rînd iară acolo la Gherla	6	
52. Unui expres trimis la D. preot în Nimigea Unguriască i-am dat	1	
53. Pe una 100 de cuie de liaț, și pe țîțîni la ușile grașdului și a cotețului care acum se face am dat	3	15
54. Podelele grașdului parochial s-au cumpărat cu	4	30
55. Pe una ferdela de var pentru văruiatul casei parochiale s-au dat	1	12
56. Cînd am adus pe Alexandru Sălăgian de la Iescu să ne fie cantor la beserică și docente la școală am cheltuit	14	
57. La Nașterea D. Christos în anul acesta 1856, chemînd pe onoratul preot de la Țigău să serviască Molitva obișnuită la acel prasnîc i-am dat	1	20
58. Domnului protopop cînd au mers la Gherla la instalațiunea D. Episcop i-am dat ca să plătească cărăușu et expensae itenis	2	30
59. Cînd ne-am adus preotul de la Nemigea, pe onoratul Gregoriu Moroșan am făcut cheltuială de	64	25
60. Am plătit contribuția pentru locurile bisericii și parochiale	39	7
61. Cînd s-au adus cucuruzu bisericii	1	
62. Cu ocașiunea vizitațiunei protopopești	3	
63. Pentru 2 protocoale, unul pentru comisii, altul pentru înscrierea venitului și speselor bisericii s-au dat	8	
64. Cînd s-au scos camăta de la debitoriu bisericii, care e însemnată mai sus în rubrica percepțelor		33
Universa summa erogationis	609	37

Subtracta ergo ex summa erogationis, summa perceptionis 432 f. 43 cr.

Liquidum prodit quod Ratiocians curator 176 f. 94 cr. plus expedent quam percepevit ad suas manus

Quod Ratiocinium Praesente Comunitate peractum esse Presentibus titor.

Tempore supra notato

Sig. Arkalya
I. Mayer
Protopop ¹

Arh. St. Cluj, F. Ep. gr. — cat. Gherla, 1857—443.

¹ Inventarul și protocolul veniturilor și cheltuielilor sunt trimise de protopopul I. Maier la Gherla în 15/27 febr. 1857 cu observația că, curatorii bisericii din Arcalia, rămînînd fără preot în primăvara anului 1856, îndată au început a umbla cînd la un preot cînd la altul chemîndu-i să vină la ei, ba și preoții înțelegînd că parochia Arcalia au recăzut în vacanță, au început a merge la dîșii și a se îmbia

Ardan [1 iunie—1 iulie 1866].

Comunitatea greco-catolică din Ardan cere sfatul episcopului Gherlei în vederea redobândirii dreptului cîrciumăritului pe seama bisericii sale.

Ilustrissime ac. reverendissime doamne doamne episcoape și venerabil s. Consistoriu !

Avînd noi subscrișii locuitori ai parohiei gr. catolice a Ardanului¹ dreptul cîrșmăritului anual pe sama s. biserici neînterupt, întogma cu foștii domni pămîntești și ante de 1848 și după aceea încă l-am întrebuițat, după cum aci alăturatele adevăruri su lit. a, b, c, de la vecinele comune dovedesc, pe temeiul cel îndreptățit al adevărului fiindcă sus menționata s. baserică locală se află a avea încă la conscrierea fundurilor parohiale și basericești din anu 1822, 16 martie întimplată, trei sesiuni livre cari tacsă anuală în sama s. baserici o au plătit și actu 5 căși o plătesc, care adrept de cîrșmărit anual s-au întrerupt și oprit prin nescari nelegitive.

Deci dară avînd nestrămutată voie același drept prin proces legitim a-l reînvia pe sama s. bisericii noastre cei sarace, spre ruinare pornită, cu fiască reverință cădem la îndurătoarea îndreptare și învățatură părințiască a măriilor voastre, în înțelesul grațioaselor ordinațiuni a veneratului s. Consistoriu în astă privință emanate din 10 octobris 1857 nr. 2023, a fi părințește îndreptați pe ce căi vom putea urzi același proces, fiind determinați cu una voie a suporta toate speșele procesuale și tot una dată de vom dobîndi același drept de cîrșmărit pentru totdeauna îl vom dărui în sama s. baserici, în cel mai sînt vot ne declarăm.

lor de parochi, ceea ce a causat multe speșe bisericii. Cu toate că pe unele dintre aceste cheltuieli nu le-au acceptat biserica a rămas datoare curatorului prim cu 176 fl. 54 cr., dar „nimeni dintre sâteni, fiind toată obștea adunată și față, reclamînd și strigînd în contra acestui ratiociniu”.

¹ Sat, com. Șieu, jud. Bistrița-Năsăud.

La ce din nou părințeștii îndurări cu cea mai omilită fiască omilintă rugîndu-vă, a măriilor voastre cei mai omiliți fii sufletești.

[Semnează : curatorul prim, judele sãtesc și 7 „membri aleși a comitatului, în numele a tot poporului” prin locțiitorul local preotului]².

Arh. St. Cluj, F. Ep. Gherla, 1866—1761.

Anexa nr. 5

Chiraleș, 27 octombrie 1866.

Declarație a comunității bisericești din Chiraleș privind remunerația preotului său.

Protocolu

Ce s-au luat în 27 october 1866 în cauza cherulanțiilor¹, a preotului Theodor Moși față cu poporul său, la provocarea respectivului protopop tractual Alexandru Silași.

După ce în sensul suplicei parochului, respectivul protopop tractual cu toată activitatea pe subscrișii de față i-ar fi eleuat la norma altor comune, tot insul Pater familias să plătească una metretă de lectical, toți au răspuns că dînșii avînd eclesie sau porțiune canonică mare, lectical nu vor plăti, din pricină că sunt săraci și antecesorilor preoți încă nu au plătit nice un lectical ; însă noi a cultiva eclesia cu pluguri sau a o străcări cu carele nu ne putem îndatora căci sîntem puțini plugari, ci mai mulți însembriați ne agonisim și pe sama noastră, ci care de bună voia sa ar voi a adjutora pe preot cu vroa clacă nu ne împotrivim ; pre noi nu ne adjutoră nimene cu nemica ; suntem espuși la mai multe greutăți la care nu mai putem substa și așa și de am avea rîvnă nu avem putere, fără una zi de lucru cu mîncarea preotului, precum

¹ Certele disputelor, neînțelegerilor.

² Datare făcută pe baza însemnărilor de arhivă.

pină acumă am făcut și de acum înainte vom împlini iar pre cei neascultători cari nice una nice alta plinesc, voim ca aceia spre pilda celor neascultători să se pedepsească. Încit atinge casa parochială, vedem că casa e veche, bătrână însă acum în timpurile presinte a face alta nouă sau a o renova aceasta, pentru sărăcie, nu suntem acumă în stare, fără cinctura² grădinei, precum pină acumă și de acum înainte de spini și de ce vom putea o vom cercumda. Stola pentru funcțiunile sacre, ce unii nu o plătesc, voim a da mină de ajutor ca de la unii ca aceia să se exequeze. La provocarea pentru mai buna stare a școalei comunale, dinșii bine vād desolațiunea ei, la care se făgăduesc ca în toamna aceasta o vor repara, o vor curăți iar pe primăvară o vor aduce în starea poruncită și poftită.

Datum ut supra.

[Semnează : curatorul prim, 4 curatori și alți 10 săteni „în numele comunității întregi“, prin Demetriu Mathei, parochul Chiraleșului].

Arh. St. Cluj, F. Ep. Gherla, 1866—3681, f. 4.

² Gardul.

Anexa nr. 6

Feleac, 27 octombrie 1866.

Comunitatea bisericească din Feleac se angajează să suporte impozitul pentru porția canonică.

Protocol

Ce s-au luat în 27 octomvrie anului 1866 în comuna Sz. Feliac¹, la casa paro-

chială, în prezința subscrișilor, cu privire la plățirea contribuțiunei pentru porțiunea canonică.

Adunați fiind din partea cei mai inteligente subscriși, cari cu apăsarea cruci la numele lor, în numele întregiei comune, și mai nainte văzînd, ba aceia actu² cu compătimire cunoscînd soarta cei apăsată a preotului lor Theodor Moisi, carea prin vitregia timpului s-au causat și nemai putînd acesta răspunde la cerințele ce se poftesc pentru contribuțiunea porțiunei canonice, bine sfătuiți și coînțeleși între sine, pe venitor pentru totdeauna pînă va funga sus înscrisul preot Theodor Moisi și va susta în serviciul dumnezeiesc, se făgăduesc ca din venitul bisericeii ce îl are biserica gr. catolică, vor plăti contribuțiunea, equivalentul și toate spesele și esecutiunile de contribuțiune țietoare, iar plățirea contribuțiunei voim a o plăti din anul presinte, adecă de la 1 ianuarii 1866 și de acolo înainte și la aceasta îndatorim pe sup. curatore ca la timpul său să le plătească, astfel [corect : altfel] va purta dînsul spesele execuțiunei.

Datum ut supra.

[Semnează : curatorul prim, 5 curatori, fătul, cantorul, clopotarul și 3 săteni]

Înainte noastră : [Semnează : proto-popul, preotul și judele cercual]

Arh. St. Cluj, F. Ep. Gherla, 1866—3681, f. 3.

¹ Feleac, sat. com. Nușeni, jud. Bistrița-Năsăud.

² Acum.

PAROISSES, ÉGLISES ET CURÉS DE L'ARCHIDIOCÈSE GRÉCO-CATHOLIQUE DE BISTRIȚA A LA MOITIÉ DU XIX-ÈME SIÈCLE

(Résumé)

L'étude se propose de donner une image du village roumain de la moitié du XIX-ème siècle, comptant sur des documents inédits concernant la vie spirituelle dans la région de Bistrița.

L'égalise, on tant qu'institution centrale dans la vie du village, offre une perspective extrêmement intéressante sur les mutations que le village roumain connaît au début de sa liberté sociales. Il y a une analyse de l'état ma-

teriel des paroisses, les sources d'existence des curés, leurs rapports avec la communauté et avec l'autorité ecclésiastique. Grandes on petites ayant ou non, des ressources matérielles suffisantes, les égalises et leurs serviteurs sont partie intégrante de la vie du village, participant à ses joies et soucis.

La communauté s'intéresse elle aussi au sort de l'église, à l'état matériel, à l'attitude morale de ceux qui la servent et voit dans le curé un confesseur et un exemple de moralité.